

УДК 343

ЗНАРЯДДЯ ТА ЗАСОБИ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ: ПОНЯТТЯ ТА ЗНАЧЕННЯ

Тельпіс М.В., здобувач
кафедри кримінального права № 1
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

У статті розглядається питання про знаряддя та засоби вчинення злочину як ознаку об'єктивної сторони складу злочину. Проаналізовані відомі науці кримінального права думки вчених про зазначені поняття. На підставі проведеного аналізу зроблена спроба дати власне визначення понять «знаряддя вчинення злочину» та «засіб вчинення злочину».

Ключові слова: об'єктивна сторона складу злочину, ознака об'єктивної сторони складу злочину, знаряддя вчинення злочину, засіб вчинення злочину.

В статье рассматривается вопрос об орудиях и средствах совершения преступления. Анализируются известные науке уголовного права взгляды ученых на указанные понятия. На основании проведенного анализа предпринята попытка сформулировать собственное определение понятий «орудие совершения преступления» и «средство совершения преступления».

Ключевые слова: объективная сторона состава преступления, признак объективной стороны состава преступления, орудие совершения преступления, средство совершения преступления.

Telpis M.V. INSTRUMENTS AND FACILITIES OF COMMITTING A CRIME: DEFINITION AND SIGNIFICANCE

The article discusses the issue of instruments and facilities of committing a crime as a sign of objective side of corpus delict. All known to the science of criminal law opinions of scientists are analyzed. Authorial definition of concept of instruments and facilities of committing a crime are set forth.

Key words: objective side of crime, sign of the objective side of crime, instruments of committing a crime, facilities of committing a crime.

Постановка проблеми. Загальновідомо, що знаряддя та засоби вчинення злочину належать до факультативних ознак об'єктивної сторони складу злочину. Суспільна небезпечність їх застосування, як зазначає В.І. Гуров [1, с. 14], полягає в тому, що вони полегшують реалізацію злочинної цілі.

Наявність у злочинця знарядь та засобів спрощує вчинення злочину, дає змогу вчинити його з мінімальними зусиллями, мінімізує небезпеку викриття, сприяє спричиненню більш тяжкої шкоди, а інколи є єдиним можливим варіантом вчинення конкретного злочину. Знаряддя та засоби вчинення злочину, які використовуються під час злочинного посягання, істотно збільшують вражаючий ефект злочинного діяння.

Однак, незважаючи на сказане, в науці кримінального права і досі, як справедливо зазначає В.О. Хвалін [2, с. 94], відсутнє чітке науково обґрунтоване визначення знарядь та засобів вчинення злочину, не сформульовані критерії їх відмежування.

Ступінь розробленості проблеми. Серед науковців вивченням питання займалися Л.Д. Гаухман, В.І. Гуров, П.С. Дагель, О.С. Денисова, М.Д. Дурманов, М.І. Коржанський, В.Н. Кудрявцев, Н.Ф. Кузнецова, Г.А. Кригер, М.І. Панов, А.А. Піонтковський, О.І. Рарог, А.Н. Трайнін.

Метою статті є аналіз наявних у науці кримінального права думок вчених з приводу знарядь та засобів вчинення злочину, а також спроба дати визначення понять «знаряддя вчинення злочину» та «засіб вчинення злочину».

Виклад основного матеріалу. Аналізу поняття знаряддя присвячена низка криміналістичних праць. Питання пов'язані зі знаряд-

дям вчинення злочину розглядаються у криміналістичному зброєзнавстві. Очевидно, що це поняття є міжгалузевим і вивчається різними галузями юридичної науки, в тому числі й кримінальним правом.

Розглядаючи поняття знаряддя, варто враховувати, що у повсякденному житті під знаряддям розуміють всякий предмет, який використовується людиною у трудовій діяльності. Тлумачний словник визначає знаряддя як пристосування, прилад, механізм та ін., за допомогою якого виконується певна дія; інструмент [3, с. 469].

Поняття знаряддя вчинення злочину розроблено криміналістикою. С.М. Сирков [4, с. 7] вперше у межах криміналістики дав визначення знарядь вчинення злочину, визначивши їх як предмети і речовини, використовуючи властивості яких, злочинець впливає на матеріальні об'єкти з метою досягнення бажаного результату. Схожий підхід зустрічається й у інших науковців, які розглядають знаряддя та засоби вчинення злочину як предмети зовнішнього світу або як процеси чи явища, використовуючи які, злочинець впливає на об'єкт злочину.

Знаряддя – це предмети матеріального світу, які використовуються для безпосереднього вчинення злочинного діяння [5, с. 176].

Аналіз наведених думок дає можливість стверджувати, що знаряддя вчинення злочину – це речі матеріального світу, якими може заподіюватись або заподіяна певна шкода. За допомогою знарядь вчинення злочину суб'єкт здійснює фізичний, типово руйнівний вплив на матеріальні об'єкти.

Теорія кримінального права термін «засіб» розглядає у двох аспектах [6, с. 154].

У широкому розумінні термін «засіб» – це все те, що слугує чи може слугувати досягненню злочинної мети. У цьому сенсі засіб – це філософська категорія, яка використовується під час аналізу злочину та кваліфікації вчиненого.

У вузькому розумінні кримінально-правове поняття засобу традиційно включає в себе предмети матеріального світу, що знаходяться у безпосередньому володінні суб'єкта злочину і використовуються ним у процесі вчинення злочину. Саме у такому розумінні використовується термін «засіб» у кримінальному законі.

Етимологічно термін «засіб» тлумачиться двоюко. По-перше, під засобом розуміють все те, що направлено на досягнення цілі. По-друге, це предмети, способи або їх сукупність, необхідні для здійснення якої-небудь діяльності і досягнення мети. У тлумачному словнику термін «засіб» розуміється як якась спеціальна дія, що дає можливість здійснювати що-небудь, досягти чогось [6, с. 420].

Філософське поняття засобів багатоаспектне. Все те, що використовується суб'єктом для досягнення мети, є засобом. Крім матеріальних об'єктів, до засобів належать також інформація, навички, досвід та інше. Як зазначає М.М. Трубніков [7, с. 80–81], засобом є не тільки речі чи комплекси речей, не тільки знаряддя праці, матеріали й інструменти, не тільки природа зі всією багатогранністю її форм, не тільки сили природи як такої, але і сили самої людини, а в певних історичних умовах і сама людина у вигляді «праці людини». Із філософського визначення слідує, що «засіб» є сукупністю елементів, складовою частиною якої є поняття «знаряддя».

Видається, що таке надзвичайно широке філософське тлумачення поняття «засобів» з віднесенням до нього як матеріальної (предмети матеріального світу), так і нематеріальної (навички, досвід) складників, а також розуміння засобів та знарядь як цілого та частини, не може бути використане у праві.

М.С. Таганцев вважав, що засобом може бути власне тіло та його органи, а потім – предмети матеріального світу і сили, які в них проявляються. Цим засобом злочинної діяльності можуть бути не тільки неживі предмети, але й живі, не тільки сили природи, але навіть, за наявності відомих умов, інша особа, особливо та, яка знаходиться у стані неосудності [8, с. 636].

М.Д. Дурманов [9, с. 65] під засобами вчинення злочину розумів предмети і пристосування, необхідні для вчинення злочину, або такі, що полегшують його вчинення.

На думку Г.Н. Борзенкова [10, с. 65], засоби вчинення злочину – це матеріальні предмети, знаряддя, що використовуються злочинцем для вчинення злочину.

В.Н. Кудрявцев до засобів злочину відносить речі, що використовуються злочинцем для впливу на об'єкт (предмет) злочину [11, с. 75].

Як зазначає І.Ш. Жорданія [12, с. 63], поняття «засіб» має двояке значення: 1) методи та форма людської поведінки (організаційні, виконавчі, та інші); 2) технічні пристрої, зна-

ряддя, зброя, інструменти, матеріали та інші об'єкти матеріальної сфери.

Більшість учених [11, с. 75; 13, с. 188] вивчають розуміють під засобами вчинення злочину речі, предмети, документи, механізми, пристрої та інші схожі предмети матеріального світу, використовуючи які, злочинець учиняє злочин.

Засоби вчинення злочину – це предмети матеріального світу, які застосовуються злочинцем у вчиненні суспільно небезпечного діяння. Вони поділяються на знаряддя та інші засоби вчинення злочину. Знаряддя – це предмети, використовуючи які, особа справляє фізичний (як правило, руйнівний) вплив на матеріальні об'єкти (вогнепальна і холодна зброя, інструменти, транспортні засоби, пристрої, технічне устаткування тощо). До інших засобів вчинення злочину (засоби у вузькому значенні слова) можуть бути віднесені підроблені документи, формений одяг тощо) [14, с. 151].

Засоби вчинення злочину істотно полегшують вчинення злочину, а інколи без них це взагалі неможливо. Засоби є обов'язковою ознакою складу злочину, коли вони безпосередньо вказані в диспозиції статті Особливої частини КК або однозначно впливають з її змісту. Так, зброя є обов'язковою ознакою складу злочину бандитизму (ст. 257 КК); вогнепальна чи холодна зброя або інші предмети, спеціально пристосовані чи заздалегідь заготовлені для нанесення тілесних ушкоджень, є обов'язковими (в альтернативі) ознаками особливо злісного хуліганства (ч. 4 ст. 296 КК). Причому знаряддя вчинення злочину можуть виступати ознакою основного або кваліфікованого складу, наприклад, транспортні засоби у складі незаконного полювання (ч. 2 ст. 248 КК), або ж навіть ознаками особливо кваліфікованого складу (ч. 4 ст. 296 КК) [14, с. 151].

Таким чином, засоби вчинення злочину можна визначити, як різноманітні речовини, предмети та інше: хімічні (наприклад, отрута); фізичні (наприклад, електричний струм, радіація); біологічні (наприклад, інфекції) властивості яких використовуються суб'єктом для створення сприятливих умов в процесі вчинення злочину.

Знаряддями чи засобами вчинення злочину не можуть бути предмети чи явища самі по собі. Такими характеристиками ці предмети та явища наділяє суб'єкт злочину, використовуючи їх під час вчинення злочину або по іншому включаючи в механізм спричинення шкоди об'єкту кримінально правової охорони.

Предмет чи явище, як зазначає В.І. Гуров [1, с. 22–23], отримує «призначення» знаряддя чи засобу у зв'язку з множинністю притаманних їм ознак, які суб'єкт злочину може застосувати в процесі спричинення злочинної шкоди.

В одному з курсів кримінального права [15, с. 251] наведено одне визначення знаряддя та засобів вчинення злочину, а саме знаряддя та засоби вчинення злочину – це методи дії (бездіяльності), живі і не живі компоненти, використовуючи які винний впливає на об'єкт кримінально-правової охорони.

У словнику з кримінального права [16, с. 565–566] зняряддям та засобам вчиненню злочину присвячена одна стаття в тексті якої відмінності між ними відсутні.

Зняряддя та засоби вчинення злочину є самостійними кримінально-правовими категоріями, які слід розмежовувати між собою за властивостями, які використовуються для досягнення злочинного результату та характером їх використання.

Дискусійним у науці кримінального права є питання про те, в яких за формою вини злочинах можуть бути використані зняряддя та засоби вчинення злочину. В літературі висловлена думка про те, що зняряддя та засоби вчинення злочину можуть використовуватись лише при вчиненні умисних злочинів [17, с. 2]. При вчиненні необережних злочинів мож зустрічатись використанням знярядь та засобів суспільно небезпечної поведінки, яка призвела до злочинних наслідків.

Висновки. Таким чином, проведений аналіз дає можливість стверджувати, що зняряддя вчинення злочину – це речі матеріального світу, якими може заподіюватись, або заподіяна певна шкода. За допомогою знярядь вчинення злочину суб'єкт здійснює фізичний, типово руйнівний вплив на матеріальні об'єкти.

В свою чергу, засоби вчинення злочину можна визначити як різноманітні речовини, предмети та інше: хімічні (наприклад, отрута); фізичні (наприклад, електричний струм, радіація); біологічні (наприклад, інфекції) властивості яких використовуються суб'єктом для створення сприятливих умов в процесі вчинення злочину.

Зняряддя та засоби вчинення злочину є самостійними кримінально-правовими категоріями, які слід розмежовувати між собою за властивостями, які використовуються для досягнення злочинного результату та характером їх використання.

Зняряддя та/або засоби вчинення злочину, які безпосередньо вказані в диспозиції статті Особливої частини КК, або однозначно впливають з її змісту є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони відповідного складу злочину, яка має значення для кваліфікації. Крім того, зняряддя та/або засоби вчинення злочину можуть відігравати роль кваліфікуючих ознак відповідного складу злочину.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гуров В.И. Орудия и средства совершения преступления в советском уголовном праве: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / В.И. Гуров; Юрид. ин-т им. Р.А. Руденко. – Свердловск, 1983. – 182 с.
2. Хвалин В.А. О понятии орудия преступления / В.А. Хвалин // Уголовное право. – 2000. – № 2. – С. 94–96.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
4. Сырков С.М. Орудия преступления :Криминалистическое и процессуальное исследование: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / С. М. Сырков; Ленинград. гос. ун-т им. А. А. Жданова. – Л., 1973. – 18 с.
5. Российское уголовное право. В 2 томах. Т. 1. Общая часть / под ред. Л.В. Иногамовой-Хегай, В.С. Комисарова, А.И. Рарога. – М.: ИНФРА-М, 2003. – 623 с.
6. Парфенов А.Ф. Общее учение об объективной стороне преступления: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / А.Ф. Парфенов; Санкт-Петерб. юрид. ин-т Генеральной прокуратуры РФ. – СПб., 2004. – 428 с.
7. Трубников Н.Н. О категориях «цель», «средство», «результат» / Н.Н. Трубников. – М.: Высшая Школа, 1968. – 148 с.
8. Таганцев Н.С. Русское уголовное право. Лекции. Часть общая. Том I / Н.С. Таганцев. – СПб: Госуд. Типография, 1902. – 815 с.
9. Дурманов Н.Д. Стадии совершения преступления по советскому уголовному праву / Н.Д. Дурманов. – М.: Госюриздат. – 1955. – 209 с.
10. Борзенков Г.Н. Ответственность за мошенничество. Вопросы квалификации / Борзенков Г.Н. – М.: Юрид. лит., 1971. – 168 с.
11. Кудрявцев В.Н. Объективная сторона преступления / В.Н. Кудрявцев. – М.: Госюриздат, 1960. – 244 с.
12. Жордания И.Ш. Психолого-правовая структура способа совершения преступления / И.Ш. Жордания // Вопросы борьбы с преступностью. – М., 1976. – Вып. 24. – С. 57–75.
13. Брайнин Я.М. Уголовная ответственность и ее основание в советском уголовном праве / Я.М. Брайнин. – М.: Госюриздат, 1963. – 275 с.
14. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / В.І. Борисов, В.Я. Тацій, В.І. Тютюгін та ін.; за ред. В.Я. Тація, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. – 5-те вид., переробл. і допов. – Х.: Право, 2015. – 680 с.
15. Курс уголовного права. Том 1. Общая часть. Учение о преступлении / под ред. Н.Ф. Кузнецовой, И.М. Тяжковой. – М.: ИКД «Зерцало-М», 2002. – 624 с.
16. Словарь по уголовному праву / Отв. ред. А.В. Наумов. – М.: Изд-во Бек, 1997. – 686 с.
17. Пономарева Н.П. Уголовно правовое значение способа совершения преступления: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Н.П. Пономарева; Моск. гос. ун-т им. М. В. Ломоносова. – М., 1970. – 20 с.